

વિદ્યાર્થી વાચનમાળા

શ્રીગુરુ ભી
સંપાદક : જયભિખુ

૧૧-૧૫૧

શાહ સોદાગર જમાલ

લેખક :

માધવરાવ ભા. કર્ણિક

કિ. ૦-૪-૦

ગુજર

વિ ઘા થીં વા ચ ન મા ળા.

છૂટક એક શ્રેણી ૩-૦-૦ પોસ્ટે જ પાંચ આના વધુ

∴ દશ શ્રેણીના એક સાથે ૩૦-૦-૦ ∴

પહેલી શ્રેણી	બીજી શ્રેણી ૪-૦-૦	ત્રીજી શ્રેણી
૧ શ્રીરામ	૨૧ આઘકવિ વાલ્મીકિ	૪૧ મહામુનિ વશિષ્ઠ
૨ શ્રીકૃષ્ણ	૨૨ મુનિરાજ અગસ્ત્ય	૪૨ મહાલસા
૩ ભગવાન બુદ્ધ	૨૩ શકુન્તલા	૪૩ રાજકુમાર ધ્રુવ
૪ ભગવાન મહાવીર	૨૪ દાનેશ્વરી કર્ણુ	૪૪ સતી સાવિત્રી
૫ વીર હનુમાન	૨૫ મહારથી અર્જુન	૪૫ દ્રૌપદી
૬ ભડવીર બીજમ	૨૬ વીર અભિમન્યુ	૪૬ વીર વિક્રમ
૭ સતી દમયંતી	૨૭ સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર	૪૭ રાજ ભોજ
૮ કચ-દેવયાની	૨૮ ભક્ત પ્રહ્લાદ	
૯ સત્રાટ અશોક	૨૯ પિતૃભક્ત શ્રવણ	૪૮ કવિ કાલિદાસ
૧૦ ચક્રવર્તી ચંદ્રગુપ્ત	૩૦ ચૈત્રેયો	૪૯ વીર દુર્ગાદાસ
૧૧ રાજ ભર્તૃહરિ	૩૧ મહાત્માતુલસીદાસજી	૫૦ મહારાણા પ્રતાપ
૧૨ સંત ટુકારામ	૩૨ ગોપીચંદ	૫૧ સિકીમનો સપૂત
૧૩ ભક્ત સુરદાસ	૩૩ સતી પદ્મિની	૫૨ દાનવીર જગદ્ગુ
૧૪ નરસિંહ મહેતો	૩૪ સ્વામી રામકૃષ્ણ	૫૩ સિદ્ધરાજ જયસિંહ
૧૫ મીરાંબાઈ	પરમહંસ	૫૪ જગતશેઠ
૧૬ સ્વામી સહજાનંદ	૩૫ સ્વામી વિવેકાનંદ	૫૫ પંડિત મોતીલાલજી
૧૭ શ્રીદયાનંદ સરસ્વતી	૩૬ સ્વામી રામતીર્થ	૫૬ સરજગદીશચંદ્રબોઝ
૧૮ લોકમાન્ય ટિળક	૩૭ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર	૫૭ શ્રી અરવિંદ ધોષ
૧૯ મહાત્મા ગાંધી	૩૮ પંડિત મદનમોહન	૫૮ વીર વિકુલભાઈ
૨૦ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર	માલવીય	૫૯ પ્રો. ધોંડો કેશવ કવે
	૩૯ સરદાર વલ્લભભાઈ	૬૦ શ્રી એનીએસન્ટ
	૪૦ શ્રીમતી સરોજિની	
	નાયકુ	

શાહ સોદાગર જમાલ

ભારતભૂમિની શોભાસમી મુંબાપુરીનો એક લત્તો, આજે માનવમહાસાગરથી ઊભરાઈ રહ્યો છે. એક આલિશાન ઇમારતની પાસે મોટરો, ગાડીઓ અને મોટરસાઈકલોની હારની હાર ઊભી છે. આજે એક રાષ્ટ્રીય મહોત્સવ ઉજવાવાનો છે. અનેક વિરોધીઓ અને અનેક શત્રુઓની કારમી હરીફાઈમાં પણ અખંડ ટકી રહેલી એક વેપારી પેઢીએ પોતાની માલિકીની બંધાવેલી બાદશાહી ઇમારતનું આજે ઉદ્ઘાટન થનાર છે. આજથી બે વર્ષ પહેલાં આ મકાનનો પાયો નંખાયો હતો. આજે બે વર્ષે આ આલિશાન ઇમારત પૂરી થઈ છે અને ગરવી ગૂજરાતના સાચા સપૂત અહિંસકાળના સરદાર વલ્લભભાઈ એની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરવાનો છે.

ઠરાવેલા સમય થશે. નોંધવો પડે, સોનાની ચાવી વડે સોનાનું તાળું ખોલી નાખ્યું

અને લવ્ય આલાશાન ઈમારત ખુલ્લી મૂકી દીધી. વીજળીની રોશનીથી મકાન ઝળાંહળાં થઈ ગયું અને જ્યાં ત્યાં સિંધિયા વહાણવટી કંપની (સિંધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન કંપની) ની અમર કીર્તિનો વિજયડંકો વાગી રહ્યો. પેઢીની આ સફળતા માટે તેના સંચાલકો અને વ્યવસ્થાપકોની યશોંગાથાઓ ગવાઈ રહી.

પણ એ બધાની પાછળ—એ બધી કીર્તિના પાયામાં એક વેપારી વીરની બહાદુરી છુપાયેલી હતી. એ મર્દ વેપારીએ આ વેપારી પેઢીને જખરી ખોટ ખાઈને મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવી લીધી હતી. એ વેપારવીર તે જ સર અબ્દુલ કરીમ જમાલ.

(૨)

ગૂજરાતની પનોતી ભૂમિએ અનેક માનવ-રત્નોને જન્મ આપ્યો છે. એ જ ગૂર્જરભૂમિએ જમાલ શેઠને પણ જન્મ આપ્યો હતો.

સોરઠને પાદરે આવેલી જામનગરની સુંદર નગરી, એ જમાલ શેઠની જન્મભૂમિ. નાનપણમાં તેઓ આ ભૂમિના ખોળામાં રમેલા.

બાળપણની સઘળી લીલાઓ તેમણે અહીં જ મૂર્ણ કરેલી અને શિક્ષણ પણ અહીંજ મેળવેલું. શિક્ષણ પૂરું થયા પછી, તેઓ રાજકોટ આવ્યા અને રાજકોટમાં કેટલોક સમય ગાળ્યો. ત્યાંથી જમાલ શેઠ અલ્હદેશની સફરે ઊપડ્યા.

અલ્હદેશમાં આવ્યા પછી જમાલ શેઠે પોતાની બુદ્ધિ-શક્તિનો ખરેખરો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. તેમણે વેપારી તરીકેની જિંદગી શરૂ કરી. વેપારી જીવન શરૂ કર્યા પછી, તેમણે ધંધા ઉપર ખંતથી અને ઉત્સાહથી ધ્યાન આપવા માંડ્યું અને થોડા સમયમાં તેઓ રંગૂનના એક મશહૂર વેપારી બન્યા.

શરૂઆતમાં તેમણે રંગૂનમાં કાપડના વેપારી તેમણે જીવન શરૂ કર્યું. આ વેપારમાં એવી સરસ પ્રગતિ કરી, કે થોડા જ સમયમાં તેમની દુકાન રંગૂનનો એક નાનકડો કાપડબજાર બની ગઈ અને ધોધમાર લક્ષ્મી તેમને બારણે આવીને ઠલવાવા લાગી. આ કાળમાં હિંદી વેપારીઓ માટે જગતના બજારોમાં કેટલેક અંશે સારો અભિપ્રાય ન હતો. હિંદી વેપારીઓ

ધંધામાં કદી કદી ધંધાદારી અપ્રમાણિકતા ચલાવતા, અને આ કારણે તેમને માથે અપ્રમાણિકતાનું કલંક ચોટલું હતું.

જમાલ શેઠે આ કલંક ટાળવા ભારે પ્રયત્ન કર્યા. તેમની વેપારી રીતભાત એટલી ચોખ્ખી, એટલી વ્યાવહારિક અને એટલી પ્રમાણિક હતી, કે તેમને થોડા જ સમયમાં રંગૂનના વેપારીઓ “ શાહ સોદાગર જમાલ ” એ નામથી ઓળખવા લાગ્યા. તેમની દુકાનેથી માલ લેનારાને છેતરાવાનો કે ભાવફેર થવાનો જરા પણ ભય ન રહેતો, અને તેથી નાના વેપારીઓ તેમની સાથે જ વેપારીસંબંધ બાંધવા લાગ્યા.

કાપડના વેપારે જમાલ શેઠને શાહસોદાગરનું બિરુદ આપ્યું અને સાથે સાથે અઢળક ધનની પણ તેમને પ્રાપ્તિ થઈ. હવે તેમણે ભારતવર્ષનો વેપારીવિકાસ કરવાના સ્વપ્નાંઓ સેવવા માંડ્યાં. બ્રિટન, જર્મની, અમેરિકા અને જાપાન એ દેશોનો લાખોનો માલ આવીને ભારતને કિનારે ખડકાતો. ભારતવાસી વેપારીઓ તેના દલાલ બનીને એ

માલ પોતાના જ દેશવાસીઓને વેચતા અને તેથી વિદેશી વેપારીઓને લાખોનો નફો થતો. એવી જ રીતે હિંદમાં પણ રાક્ષસી વેપારી સાહસો ઊભા કરવાની જમાલશેઠને ઇચ્છા થઈ અને તેમણે ચાહોમ કરીને તેમાં ઝુકાવ્યું.

અલ્લદેશ એ કાળે વેપારીઓને માટે સુવર્ણભૂમિ હતો. અલ્લદેશવાસીઓ સાધારણ રીતે પાછળ પડતી હાલતમાં હતા અને તેથી પરદેશીઓએ પોતાના પગ અહીં ભૂમિ ઉપર પસારવા માંડ્યા હતા. ઘણા પરદેશીઓ માત્ર સેંકડો હજારોનો નફો કરીને તે પૈસા સ્વદેશ ખેંચી જતા. જમાલ શેઠે આ પ્રણાલિકા બદલી અને તેમણે સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બંને સાધવાની યુક્તિ યોજી.

તેમને લાગ્યું કે વિદેશીઓની હરીફાઈમાં અલ્લદેશના ખેડૂતોને તેમની મહેનતનો પૂરો બદલો મળતો નથી. આથી ચોખાના વેપારની એવી રીતે ખીલવણી કરવાની જરૂર છે કે જેથી અહીં ખેડૂતો તેમની મહેનતનો પૂરો બદલો મેળવી શકે, તે સાથે ભારતમાં એ ચોખા સસ્તો પરબડે

અને અહીંના લોકો પણ તેનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે. આ ઉદ્દેશથી તેમણે ચોખ્ખાનો વેપાર હાથમાં લીધો અને તેની ખીલવણી કરવા માંડી.

રંગૂન એ ચોખ્ખાનું મોટામાં મોટું કેન્દ્ર ગણાય છે, કારણ કે બ્રહ્મદેશમાં જે ચોખ્ખા પાકે છે તે સઘળાની નિકાશ રંગૂન બંદર દ્વારા થાય છે. અહીં ચોખ્ખાનો વેપાર કરનાર નાના-મોટા સંકડો વેપારીઓ છે. ઘણા વેપારીઓની જાતની ખેતી છે. ઘણા વેપારીઓ ખેડૂતો પાસેથી ચોખ્ખાની ખરીદી કરે છે.

ઘણું કરીને ચોખ્ખાના વેપારીઓની દરેકની મિલો હોય છે. વેપારીઓ ડાંગર ખરીદે છે, મિલોમાં તેના ચોખ્ખા બને છે અને તે રંગૂનના બંદર વાટે બહારગામ ચઢે છે. શ્રી જમાલ શેઠે આ ધંધો મોટા પ્રમાણમાં કરવાનું નિરધાર્યું અને તેમણે ચોખ્ખાની ખરીદી કરવા સામાન્ય શરૂઆત કરી. આરંભમાં તેમને આ કામમાં ધાર્યા જેટલી પેદાશ થઈ નહિ, છતાં જમાલ શેઠ એવા આગ્રહી હતા. કે તેમણે ચોખ્ખાનો વેપાર કંટાળીને તજ દીધો નહિ.

ધીમેધીમે તેમણે આખા બ્રહ્મદેશનો ચોખ્ખાનો વેપાર એકહથ્થુ કર્યો અને તે સસ્તો પરવડે એટલા માટે તેમણે મોટા પાયા ઉપર ચોખ્ખાની મિલો શરૂ કરી. ઘરની મિલો મોટી સંખ્યામાં થવાથી, જમાલ શેઠને એ ફાયદો થયો, કે તેઓ ધારેલા વખતમાં બેઠતો માલ તૈયાર કરી શકવા લાગ્યા અને તે માલ તેમને સસ્તો પણ પડવા લાગ્યો. ઘણા પરદેશી વેપારીઓ, કે જેમણે આજ સુધીમાં જમાલ શેઠ સાથે વેપારી સંબંધ બાંધ્યો નહોતો, તેઓ તેમનો હવે સાથ શોધવા લાગ્યા; અને પરિણામે તેઓ રંગૂનના મોટામાં મોટા ચોખ્ખાના વેપારી બન્યા.

ચોખ્ખાનો સૌથી મોટો જથ્થો તેમના હાથ-માંથી નિકાશ પામતો હોવાથી ચોખ્ખાનું ભાવિ જમાલ શેઠના નામ સાથે નિર્માણ થઈ ગયું. કોઈ પણ વેપારી, સ્વતંત્ર રીતે ચોખ્ખાનો ભાવ પાડી શકે, એમ રહ્યું નહીં. જમાલ શેઠના પોતાના ખેડૂતો, પોતાની મિલો અને પોતાની અતિકુશાલ વેપારી બુદ્ધિ; એ બધાને પરિણામે

કોઈ પણ ચોખાના વેપારીને ધંધો કરતો અટકાવી દેવો; એ હવે એમના હાથનો ખેલ ગણાવા લાગ્યો. એક વેપારી ચોખાનો અમુક ભાવ નક્કી કરે, તો તેનાથી અતિ ઓછે દરે માલ વેચવો, એ પણ એમને પરવડતું. આથી ચોખાના બજારમાં જમાલ શેઠના નામનો સિક્કો વાગવા લાગ્યો.

વખત જતાં બજાર પર તેમનો એટલો કાબૂ આવી ગયો કે આગલે દિવસે એ પેઢીમાં ચોખાનો જે ભાવ નક્કી થતો, તેજ બીજે દિવસે બજારમાં સહી થતો. વેપાર ઉપર આટલી અબેડ સત્તા જમાવના પેરિણામે તેમને “ચોખાના રાજ” “ધી કિંગ ઓફ રાઈસ” એ માનવંતી પદવી લોકો તરફથી મળી અને એ જ નામે તેઓ આખા બ્રહ્મદેશમાં ઓળખાવા લાગ્યા.

(૩)

ચોખાના વેપારમાં આમ અપૂર્વ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી, હવે તેમની દૃષ્ટિ તેલના વેપાર તરફ ગઈ. બ્રહ્મદેશમાં કુદરતે ચોખા અને શેરડીનો પાક મોટા પ્રમાણમાં થાય એવી પરિસ્થિતિ

નિર્માણ કરી છે. તે સાથે બ્રહ્મીભૂમિમાં કેટલાક મહત્વનાં ખનિજો પણ કુદરતે નિર્માણ કરેલાં છે. એમાંની એક અગત્યની વસ્તુ તે ઘાસતેલ અથવા કેરોસીન છે. બ્રહ્મદેશનો આ તેલનો ઉદ્યોગ, આજે તો પૂર્ણ કળામાં છે, પરંતુ શ્રી જમાલ શેઠના કાળમાં પ્રસ્તુત ઉદ્યોગે આટલી બધી પ્રગતિ કરી ન હતી. એ ઉદ્યોગ બાલ્યાવસ્થામાં હતો અને તેને કોઈ “ શાહ સોદાગર ” ની જરૂર હતી.

જમાલ શેઠ તેમની પેઢીમાં એક દિવસ બેઠા હતા. પેઢીના કારકુનો પોતપોતાના કાર્યમાં મશગુલ હતા અને જમાલ શેઠ સ્થિર ચિત્તે કાંઈક વિચાર કરી રહ્યા હતા. તેઓ ખુશમિનજી અને આનંદી હતા. કોઈ દિવસ ચિંતામાં રહેતા નહિ. આજે તેઓ ચિંતાગ્રસ્ત કેમ હશે, તેનું રહસ્ય કોઈ સમજી શક્યું નહિ. એટલામાં તેમણે તેનો ખુલાસો કરી નાખ્યો. તેઓ ગ્યાસતેલના વેપારમાં ઝંપલાવવા માગતા હતા અને તે માટેની તેઓ યોજના કરી રહ્યા હતા.

આ કાર્ય પાર પાડવું એ કાંઈ રમત નહોતી.

પરદેશી વેપારી કંપનીઓ પાસે લાખોની મૂડી હતી. પીઠ પાછળ રાજસત્તાનું બળ હતું. તીવ્ર વેપારી બુદ્ધિ હતી. ખોટ ખાવા માટે ભર્યાભાદર્યા ધનભંડારો તૈયાર હતા. આ કંપનીઓ ધાસતેલનો વેપાર હાથ કરવા તલસી રહી હતી. આ સ્થિતિમાં ભારતનો એક રહેવાસી તેમાં ઝુકાવે અને સફળતા મેળવે એ અશક્ય—તદ્દન અશક્ય—એકદમ અશક્ય લાગતું હતું !

પણ એ અશક્ય વસ્તુને શક્ય કરી બતાવે, એવી શાહ સોદાગર—ચોખાના રાજ જમાલ શેઠમાં શક્તિ હતી. તેમણે અહ્મદશમાં પ્રવાસ કર્યો. ક્યાં ક્યાં ધાસતેલના કૂવા છે, તેનો વ્યાપાર કેવી રીતે થાય છે, ઇત્યાદિ સઘળી માહિતી મેળવી અને “ધી ઇન્ડો બર્મા પેટ્રોલિયમ કંપની” નામની વેપારી પેઢી સ્થાપી. ધાસતેલના સેંકડો કૂવા પોતાની માલિકીના બનાવ્યા અને આ પેઢીનું કામ ધમધોકાર ચાલુ થઈ ગયું.

ધીમે ધીમે તેમણે એ કંપની પણ એવા સારા ખાયા ઉપર આણી અને તેને એવી મજબૂત

ખનાવી કે અલ્લદેશની એક અગ્રગણ્ય ધાસતેલનો વેપાર કરનારી પેઢી થઈ પડી. જમાલ શેઠના જીવતાજગતા સ્મારકરૂપે, આ પેઢી હજી પણ પૂર જાહોજલાલીમાં છે; પરંતુ આજે એ સંસ્થાની માલિકી એક પરદેશી કંપનીના હાથમાં ગયેલી છે.

(૪)

જમાલ શેઠે અલ્લદેશના મોટામાં મોટા ધંધા ચોખા, શેરડી અને ધાસતેલ હાથમાં લેવાનો વિચાર કર્યો હતો. તેમાં ધાસતેલ અને ચોખાના ધંધામાં તો તેમણે અપૂર્વ સફળતા મેળવી હતી. હવે તેમની દૃષ્ટિ શેરડીનો ધંધો હાથમાં લેવા તરફ ગઈ.

એ જ કાળમાં જવા અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં ખૂબ ખાંડ નીપજતી અને એ ખાંડનો મોટામાં મોટો ધરાક આપણો દેશ હતો. તે કાળે હિંદમાં ખાંડ પેદા કરવાનાં કારખાનાં ન હતાં આથી જમાલ શેઠે અલ્લદેશની ભૂમિમાં તૈયાર થતી શેરડીનો સદુપયોગ કરી, અલ્લદેશમાં જ

હિંદી ખાંડ તૈયાર કરાવી, તે હિંદી ઘરોમાં ફેલાવવાની યોજના કરી.

હિંદુસ્તાનમાં વિદેશથી ૨૨ કરોડ રૂપિયાની ખાંડ આવતી હતી. એ ખાંડની કિંમત તરીકે આપવા પડતા ૨૨ કરોડ રૂપિયા જેવી ખાદશાહી રકમ વિદેશ ખાતે મોકલવી પડતી હતી. આ રકમથી અહીં ખાંડ તૈયાર થાય, તો તેથી અનેક ફાયદા હતા. હિંદીઓની મૂડી રોકવાને તેથી યોગ્ય ક્ષેત્ર મળતું હતું. હિંદી કારીગરોને અને મજૂરોને રોજી પણ મળે એમ હતું અને હજારોની રકમ વિદેશ જતી બચી જાય એમ હતું. આવા બધા વિચારે તેમણે શેરડીમાંથી ખાંડ બનાવવાનો ઉદ્યોગ આરંભી દીધો.

જમાલ શેઠ જખરા સાહસિક હતા. એક વાત વિચાર્યા પછી તેનો કદી ત્યાગ કરતા નહિ. ખાંડનો ઉદ્યોગ હાથમાં લેવાની તેમની ઇચ્છા થઈ, એટલે તરત જ તેમણે તેને લગતો મશીનરીનો ઓર્ડર આપ્યો, અને વિલાયતથી સેંકડો રૂપિયા ખરચીને સઘળો સરંજામ મંગાવ્યો.

પણ આ કાર્યમાં નસીબે વેપારવીર જમાલ શેઠને સાથ ન આપ્યો. તેમની એક ભૂલ થઈ ગઈ. વિદેશીઓ આવા જ પ્રકારના ધંધા શરૂ કરે છે, ત્યારે હમેશાં તેઓ પહેલાં શાસ્ત્રીય શોધો કરાવે છે. ફક્ત સામાન્ય વહેવારુ ખુદિ ઉપર જ તેઓ આધાર રાખતા નથી. જમાલ શેઠે પણ તેમ કર્યું હોત, તો ખાંડના ઉદ્યોગનો વિકાસ કરવા જતાં જે ગંભીર આર્થિક ફટકો તેમને વેઠવો પડ્યો તે કદાચ ન વેઠવો પડત.

શેરડીમાં અનેક જતો હોય છે. શેરડી જેમ વધારે દળદાર અને પાણીનું પ્રમાણ ઓછું હોય, તેમ તે શેરડીની ખાંડ વધારે પ્રમાણમાં બને છે. બ્રહ્મદેશ વર્ષાના પ્રદેશ હોવાથી, અહીંની શેરડીમાં પાણીનું તત્ત્વ બેહદ છે. જમાલશેઠનું કારખાનું શરૂ તો થયું; પણ આ કુદરતી કારણને લીધે, તેમને આ વેપારમાં ભારે હાનિ વેઠવી પડી. ખાંડ સારી અને સસ્તી તૈયાર થઈ શકી નહિ. ધંધો બંધ કરવો પડ્યો અને

સસ્તે દરે તેમને એ મશીનરી આપી દેવી પડી.

આમ કાપડ, ઘાસતેલ અને ચોખાના વેપારમાં તેઓ સેંકડો રૂપિયા કમાયા. પૂર્વજોની સંપત્તિથી અનેકગણી લક્ષ્મી પેદા કરી અને તેઓ બ્રહ્મદેશના એક સુભાગી ભારતવાસી વેપારીગણાવા લાગ્યા. વેપારની ખીલવાણી અને જળવાણી માટે જે સચ્ચાઈ, પ્રમાણિકતા અને નીતિ હોવાં જોઈએ, તે તેમનામાં સોએ સોટકા હતાં. આથી તેઓ એક સફળ વેપારી તરીકે અમર નામના મેળવી શક્યા.

આ રીતે તેમણે સ્વખળથી લાખો રૂપિયા મેળવ્યા, પણ આ મેળવેલું ધન ખીજ શ્રીમંતોની માફક તેમણે મોજશોખમાં પુરું કરી નાખ્યું નહિ. તેમણે મેળવેલા ધનનો મોટામાં મોટો ઉપયોગ દેશસેવામાં, વેપારવૃદ્ધિમાં અને વિદ્યા-પ્રચારમાં કર્યો.

એ વાત પ્રસિદ્ધ છે, કે આપણો દેશ કુદરતી રીતે નાવિક દેશ છે. જગતના ઘણા દેશો જોશો તો માલૂમ પડશે, કે તેને સાગરરાજનાં દર્શન

પણ થતાં નથી. આપણો જ પાડોશી અક્રુગા-
નિસ્થાન, એનાં બાળકોને સ્વદેશ છોડ્યા વિના
સાગર કેવો હશે એની કલ્પના પણ આવી શકે
એમ નથી, ત્યારે હિંદની ભૂમિને કુદરતે ત્રણે
બાજુથી સાગરથી ઘેરી લીધી છે. આપણા અતિ
પ્રાચીન વેદગ્રંથોમાં આપણા પૂર્વજોના સાગર-
અવાસનાં વર્ણનો છે.

નાવિક વિદ્યા આપણા દેશમાં જન્મી હતી,
વિકસી હતી, અને પૂર્ણતાએ પહોંચી હતી. ત્રણસો
વર્ષ ઉપર છત્રપતિ શિવાજી મહારાજે પોતાનું
નોકાસૈન્ય ઊભું કર્યું હતું. આમ વહાણ બાંધ-
વાનો ધંધો આપણો એક મહાન ઉદ્યોગ હતો,
તે ધંધો નાનોમૂનો ન હોઈ શકે. પણ અંગ્રેજો
અને પરદેશીઓ આપણા દેશના રાજકર્તા બન્યા
પછી, તેમણે આપણી નાવિકકળાનો નાશ કરવાના
પદ્ધતિસરના પ્રયત્નો કર્યા. હિંદનો વહાણવટી
તરીકેનો ધંધો ભાંગ્યો અને એક મહત્ત્વનો ઉદ્યોગ
આપણે ખોઈ નાંખ્યો.

આજે હિંદુસ્તાન અને પરદેશો વચ્ચે ૪૦

કરોડ રૂપિયાના માલની લાવ લઈ જ દરિયા-
માર્ગે થાય છે અને દર વર્ષે ૩૦ લાખથી વધુ
પ્રવાસીઓ હિંદમાંથી પરદેશ જાય છે તથા આવે
છે. આ કાર્યમાં કુલ જે વહાણુ રોકાયાં છે, તેમાં દર
સો વહાણુ ૬૪ અંગ્રેજોની માલિકીનાં છે, ૩૪
વહાણુ ખીજ પરદેશીઓની માલિકીનાં છે અને
ફક્ત સો વહાણુ એક વહાણુ આપણી ભારતીય
માલિકીનું છે. પણ વર્ષો પૂર્વે તો એ સ્થિતિ પણ
નહોતી. તે વખતે થોડાક માણસોએ મળી
“સિંધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન કંપની” નામની
વહાણુવટુ કરનારી હિંદી પેઢીની સ્થાપના કરી.

આ પેઢીના સ્થાપકો એટલા બધા હોશિયાર,
દીર્ઘદર્શી અને વેપારમાં કુશળ હતા, કે થોડા જ
સમયમાં તેમણે પેઢીને ખૂબ સારી સ્થિતિ ઉપર
લાવી મૂકી. હિંદી પેઢીની આ પ્રગતિ પર-
દેશી કંપનીઓને ગમી નહિ. પોતે વહાણુવટાનો
વેપાર આજ સુધી એકલે હાથે કરેલો, તેમાં
હવે હિંદી હરીફ ઊભો થાય, અને તે કમાણીમાં
હિસ્સો પડાવે, એ તેમને સ્વચ્છ નહિ. તેમણે

અનેક રીતે સિંધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન (નૌકાનયન) પેઢી સાથે હરીફાઈ કરીને તેને સુવાડી દેવાના પેંતરા ભરવા માંડ્યા !

પેઢીએ ધીમે ધીમે પોતાનાં વહાણો અલ્લદેશ તરફ પણ લંબાવ્યાં. કલકત્તા, મુંબઈ અને રંગૂન વચ્ચે પણ સિંધિયા નૌકાનયન પેઢીના વહાણો દોડવા લાગ્યાં. આ પ્રગતિ તોડી પાડવા પરદેશી કંપનીઓએ એમ જાહેર કર્યું કે જે વેપારીઓ તેમની સ્ટીમરોમાં માલ મોકલશે તેમને વળતર આપવામાં આવશે. આમ વળતરથી પરદેશી કંપનીની સ્ટીમરો દ્વારા માલ મોકલવાનું ઘણુંજ પરવડવા લાગ્યું. આ નીતિને લીધે વેપારીઓ પરદેશી કંપનીના વહાણોમાં ચોખ્ખાની ગુણો મોકલવા લાગ્યા. તેમને તે સસ્તી પડવા લાગી અને જે વેપારીઓ સિંધિયા પેઢીનાં વહાણોમાં માલ મોકલવા લાગ્યા, તેને તે મોંઘો પડવા લાગ્યો અને તેથી તેમનો વેપાર ભાંગવા લાગ્યો. પરિણામ એ આવ્યું કે દેશી વેપારીઓ પણ વિદેશી પેઢીની સ્ટીમરોમાં માલ મોકલવા લાગ્યા અને સિંધિયા

પેઢીને એ દિશા બંધ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો.

શ્રી જમાલ શેઠ જેવા દેશભક્ત, હિંદને વેપાર—ઉદ્યોગોથી ભર્યુંભાદર્યું જેવાની આશા રાખતા નરવીર આ જેઠ શકયા નહિ. પરદેશી કંપનીઓએ કોઈ પણ ભોગે સિંધિયાની પેઢીને સુવાડી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો, તો જમાલ શેઠે કોઈ પણ ભોગે સિંધિયા—પેઢીને મદદ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમણે એક એવું ભગીરથ કાર્ય કર્યું કે જેથી હિંદી નૌકાનયનના ઇતિહાસમાં શ્રી જમાલશેઠનું નામ અમર થઈ ગયું.

ઈ. સ. ૧૯૨૧માં વહાણવટી પેઢીઓની હરીફાઈએ ઘણું તીવ્ર સ્વરૂપ પકડ્યું અને એ વર્ષમાં એક પણ વેપારીએ રંગૂન લાઈન માટે સિંધિયાની એક પણ સ્ટીમરને એક પૈસાભાર કામ પણ ન આપ્યું; ત્યારે વેપારવીર જમાલ શેઠે એકલાએ જ વળતરની પરવા કર્યા વિના સેંકડોની ખોટ ખાઈને સિંધિયા પેઢીની એકેએક સ્ટીમર પોતાના માલથી ભરચક ભરી દેવાનો.

ઠરાવ કર્યો. આખું વરસ સિંધિયા પેઢીની ખૂલ્લેશ માર્ગ ઉપર જોડલી સ્ટીમરો ફરતી હતી, તે બધાને પોતે કામ આપ્યું. એ વર્ષ દરમિયાન પદ લાખ માણ કરતાં પણ વધારે ચોખા તેમણે સિંધિયા પેઢીની સ્ટીમરો દ્વારા વિદેશ મોકલ્યા અને સિંધિયા પેઢીનો ખૂલ્લી વેપાર ટકાવી રાખ્યો.

એનું પરિણામ ઘણું ઘાતક આવ્યું. જમાલ શેઠને મોટી ખોટ ગઈ. તેમનો ચોખાનો વેપાર લગભગ તૂટી ગયો! પણ તેમના આ ભોગથી સિંધિયા નૌકાનયન પેઢીને ઘણો લાભ થયો. પેઢીના કાર્યવાહકોની હિંમત ખૂલી ગઈ અને તેઓ મોટી સફરો માટે પણ તૈયાર થયા. શ્રી. જમાલ શેઠના આ સાહસનું વર્ણન સિંધિયા નૌકાનયન પેઢીના પ્રમુખ શેઠ વાલચંદ હીરાચંદ નીચેના શબ્દોમાં કરે છે.

તેઓશ્રી લખે છે કે: “સિંધિયા પેઢીની સ્ટીમર ‘ફાન્કબી’એ બર્માના કિનારા ઉપર જાને-વારી ૧૯૨૧માં પહેલી જ વાર કંપનીનો વાવટો ફરકાવ્યો અને ત્રણ દિવસ જોડલી અતિશય ટૂંકી

મુદતમાં ૬૪૦૦ ટન ચોખા ઉપાડ્યા. એનું પરિણામ એ આવ્યું, કેબ્રિટિશ વહાણવટાવાળાઓમાં સનસનાટી ફેલાઈ ગઈ અને તેઓએ પોતાની આગળની રીતભાત મુજબ જ આ કંપની બે પોતાનું કામકાજ ચાલુ રાખશે, તો તેઓ તેની બરાબર બબર લઈ નાખશે, એ મતલબની ધમકી આપી! અમારી સ્ટીમરોને માલ આપવાની પણ કોઈ હિંમત કરી શક્યું નહિ. વેપારીઓ ઉપર વળતરનો એટલો બધો સકંજે હતો, કે આ રાષ્ટ્રીય સાહસ તરફ તેઓની ઘણી જ સહાનુભૂતિ હોવા છતાં પણ, તેઓથી આપણી સ્ટીમરોને ટેકો આપવાનું બની શક્યું નહિ; પરંતુ બ્રિટિશ વહાણવટાની પૂર્ણ સત્તાના એ દિવસોમાં પણ એવો એક શાહ સોદાગર હતો, કે જેણે પોતાની હિંમત અને દેશદાઝથી વળતરની મજબૂત બેડીઓ તોડી.

“આ શાહ સોદાગર તે સર અબ્દુલ કરીમ જમાલ. સર અબ્દુલ કરીમ જમાલ બહુ જ દૂરદર્શી હતા. વહાણવટાનો ઇતિહાસ જ્યારે પણ લખવામાં આવશે, ત્યારે આ કંપનીને પોતાનું અસ્તિત્વ

ટકાવીરાખવામાં મદદરૂપ થનાર તરીકે અને કંપનીનાપહેલા હિતચિંતક તરીકે સર અબ્દુલકરીમ જમાલનું નામ સુવર્ણ અક્ષરે કોતરાઈ રહેશે.”

(૫)

શ્રી જમાલ શેઠ સ્વભાવે જ પરોપકારી, વિદ્યા-વિલાસી અને ઉદાર હતા. તેઓ લાખો રૂપિયા મેળવતા અને તે પરોપકારમાં વાપરતા. તેમના ખારણેથી કદી કોઈ યાચક અથવા કોઈ જાહેર કાર્યકર્તા દાન મેળવ્યા વિના પાછો ફરતો નહિ.

વિદ્યાપ્રચાર પાછળ તેઓ ઘેલા હતા. અને તે માટે હજારોનું દાન આપતા. રંગૂનમાં શ્રી જમાલ શેઠ પોતાને ખરચે એક મોટી કન્યા-શાળા ચલાવતા હતા. વળી રંગૂનમાં કોઈ પણ હાઈસ્કૂલમાં ફારસી ભાષા શીખવવાની સગવડ નહતી. સરકાર એવો દાવો કરતી હતી, કે ફારસી શીખનારા વિદ્યાર્થીઓ ન મળવાથી સરકાર ફારસી શિક્ષણ માટે ખર્ચ કરવા માગતી નથી. આ ત્રુટી ટાળવા તેમણે દરમહિને ચારસો રૂપિયા મદદ આપવાનું ઠરાવી રંગૂનમાં ફારસી ભાષાના શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરાવી હતી. એમ કહેવાય

છે કે કેળવણીની પાછળ તેમણે લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યા છે. હિંદુસ્તાનનો અને ખ્રિસ્તીદેશનો તેમને ખારણું ગયેલો એક પણ કેળવણીકાર દાન લીધા વિના પાછો ફર્યો નથી. સેંકડો જણા કેળવણી માટે તેમને દ્વારે ગયા છે અને હજારોનાં દાન લઈને તેઓ પાછા ફર્યા છે. કહેવાય છે કે તેમણે કેળવણી પ્રત્યે જે મમતા બતાવી છે અને જે ધન આપ્યું છે, તેનો કાંઈ છેડો નથી! એનો હિસાબ ગણવો મુશ્કેલ છે!

ઈ. સ. ૧૯૧૪થી ઈ. સ. ૧૯૨૪ સુધીનો સમય એ શ્રી જમાલ શેઠને માટેનો કીર્તિકાળ હતો. તેમની આ દાનવીરતા અને સ્વદેશપ્રેમ જોઈ, સરકારે તેમને “સર” નો ઈલકાબ આપ્યો હતો અને તેમની દાનશીલતાની કદર કરી હતી.

તેમના સાથીઓ કહે છે કે દાન કરવામાં તેઓ “ધૂની” હતા! કોઈ પણ માણસ કેળવણી-ને નામે તેમની પાસે દાન માગતો, તો તેઓ તેને કોઈ વાર તો ઘણી મોટી રકમ આપી દેતા. તેમણે લગભગ સિત્તેરેક વર્ષની લાંબી જિંદગી ભોગવી, વેપારવીર અને શાહ સોદાગર તરીકેની કીર્તિ

કાયમ રાખી, છેવટે આ સંસારમાંથી વિદાય લીધી હતી.

તેઓ ચુસ્ત ભારતવાસી હતા. દરેક સારે પ્રસંગે તેઓ કચ્છી મેમણ મુસલમાનનો જ પોશાક પહેરતા અને પોતાનું ગૂજરાતીપણું જાળવી રાખતા. તેમનો સ્વભાવ નિખાલસ અને ઉદાર હતો.

દેખાવે તેઓ ઊંચા અને કદાવર તથા શરીરે હૃષ્ટપુષ્ટ હતા. મોઢું વિશાળ હતું. હાથ લાંબા હતા અને પડછંદ દેહનો ખ્યાલ આપતા. માથે કચ્છી મેમણનો ફેંટો અથવા પાઘડી શોભતી અને ડિલ ઉપર જમો ધારણ કરતા તથા એ જ ઢબનો કોટ પહેરતા.

વેપાર ધંધાને માટે તેમને વારંવાર મુંબઈ આવવું પડતું. આથી તેઓ મુંબાઈના વેપારી વર્ગમાં પણ જાણીતા હતા. નમ્ર સ્વભાવ અને ઉદારતા તેમનાં ખાસ લક્ષણો હતાં. ગૂજરાતીપણું તેમના રક્તના બુદ્ધેબુદ્ધે વ્યાપેલું હતું. તેઓ વેપારી ભૂમિમાં વેપારી ન્યાતિમાં જન્મ્યા

હતા, દેશભક્ત વ્યાપારી તરીકે જીવ્યા હતા અને સફળ રીતે જીવનવ્યાપાર ચલાવી શાહસોદાગરની અમરકીર્તિ મેળવી હતી. આજે તેઓ આ જગતમાં નથી, પરંતુ તેમની કીર્તિ ગૂજરાતની વેપારી અસ્મિતાને પુકારતી હજી હિંદભરમાં ઊભી છે.

આભાર

શ્રી જમાલ શેઠ એટલે ચાલુ પચ્ચીસીના વેપારી વીર. છતાં દિલગીરીની વાત છે કે તેમનું જીવનવૃત્તાંત મેળવતાં અમને પારાવાર મુશ્કેલી પડી છે, ઘણું રખડવું પડ્યું છે. જેઓ અમને માટે કંઈ જાણુતા હતા, તેઓ કંઈ કહેવા તૈયાર ન હતા. કહેવા ઇચ્છનારાઓ જાણુતા ન હતા. આ જીવનવૃત્તના અંકોડાં પુરવામાં “ મુસ્લિમ ગુજરાત ” ના તંત્રી શ્રીયુત મુનાદિ સાહેબ, રાંદેર સ્ટોરના માલિક તથા રાંદેરના ઇ. એ. ઇલેક્ટ્રીક વર્કસના માલિક, એમણે વિવિધ કામ ખોટી કરી અમને સેવાભાવે અને નિઃસ્વર્થપણે ખૂબ મદદ કરી છે. જિતેન્દ્રભાઈ લખાણે આભાર માન્યો.

સાથી શ્રેણી	૮૭ ગુરુ ગોવિંદસિંહ	૧૧૨ સ્વ. હાલમહમ્મદ
૬૧ શ્રી ગમનન	૮૮ રણજિતસિંહ	૧૧૩ વીર લખાલા
૬૨ શ્રી કાર્તિકેય	૮૯ લક્ષ્મીબાઈ	૧૧૪ સૌંદર્યધામકારમીર
૬૩ ચંદ્રહાસ	૯૦ શ્રી કેશવચંદ્રસેન	૧૧૫ નૈનિતાલ
૬૪ ભક્ત સુધન્વા	૯૧ શ્રી હર્ષિચંદ્ર	૧૧૬ ગિરનાર
૬૫ શ્રીહર્ષ	વિદ્યાસાગર	૧૧૭ દારકા
૬૬ રસકવિ જગન્નાથ	૯૨ મહાદેવ ગોવિંદ	૧૧૮ પાટનગર દિલ્હી
૬૭ ભક્ત નામદેવ	રાનડે	૧૧૯ મહેસુર
૬૮ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય	૯૩ દાદાભાઈનિવરોળ	૧૨૦ તાજમહાલ
૬૯ છત્રપતિ શિવાજી	૯૪ શ્રી ગોપાલકૃષ્ણ	સાતમી શ્રેણી
૭૦ સમર્થ સ્વામી	૯૫ સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી	૪-૦-૦
૭૧ ચાંદબીબી	૯૬ શ્રી ગોવર્ધનરામ	૧૨૧ શ્રી ઝડપભદેવ
૭૨ ગુરુ નાનક	૯૭ શ્રી જવાહરલાલ	૧૨૨ ગોરક્ષનાથ
૭૩ મહાત્મા કબીર	નેહરુ	૧૨૩ વીર કુણાલ
૭૪ ગૌરાંગ મહાપ્રભુ	૯૮ સુભાષચંદ્ર બોઝ	૧૨૪ અકબરશાહ
૭૫ લાલા લજપતરાય	૯૯ શ્રી સેનગુપ્તા	૧૨૫ મહામંત્રી મુંગલ
૭૬ શ્રી ચિત્તરંજનદાસ	૧૦૦ તારામંડળ	૧૨૬ કવિ દયારામ
૭૭ શ્રી ત્રિભુવનદાસ	છઠ્ઠી શ્રેણી	૧૨૭ જયકૃષ્ણ ઈંદ્રજી
૭૮ શ્રી સુરેન્દ્રનાથ	૧૦૧ મહાદેવી સીતા	૧૨૮ શ્રી સયાજીરાવ
૭૯ શ્રી વિજયધર્મસિરિ	૧૦૨ નાગાર્જુન	ગાયકવાડ
૮૦ બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ	૧૦૩ કર્મદેવી અને મેવા-	૧૨૯ મહાવીરપ્રસાદ
પાંચમી શ્રેણી	કની વીરાંગનાઓ	દ્વિવેદી
૮૧ પાર્વતી	૧૦૪ વીર વનરાજ	નાલા ૧૩૦ મહાકવિ નાલ
૮૨ શ્રીશંકરાચાર્ય	૧૦૫ હૈદરઅલી	૧૩૧ પ્રો. રામમૂર્તિ
૮૩ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય	૧૦૬ મહાકવિ પ્રેમાનંદ	૧૩૨ અબ્દુલગફારખાન
૮૪ શ્રી માધવાચાર્ય	૧૦૭ સર ટી. માધવરાવ	૧૩૩ સોરઠી સંતો
૮૫ શ્રી રામાનુજાચાર્ય	૧૦૮ જમ રણજીત	૧૩૪ નેપાલ
૮૬ મહારાજ કુમારપાળ	૧૦૯ ઝંડુભટ્ટજી	૧૩૫ મહાબળેશ્વર
	૧૧૦ શિદ્ધી કરમારકર	૧૩૬ અમરનાથ
	૧૧૧ કવિ દલપતરામ	૧૩૭ બદરી-કેદારનાથ
		૧૩૮ કલકત્તા
		૧૩૯ પાટણ
		૧૪૦ અનુપમ ઇલુરા

विद्यार्थी वाचनमाला

[पुस्तिकाओंना सर्व हस्त प्रकाशकने स्वाधीन]

हस्त पुस्तिकांनी की. ०-४-०

आठमी श्रेणी ३-०-०	नवमी श्रेणी ३-०-०	दशमी श्रेणी ३-०-०
१४१ गुरु हस्तात्रय	१६१ श्री ज्ञानदेव	१८१ श्री ज्येष्ठनाथ
१४२ छिंदयन-वत्सराज	१६२ श्री सिद्धसेनद्विवाकर	१८२ हजरत महम्मद पगम्बर
१४३ महात्मा आनंदधन	१६३ छिपा. यशोविजयल	१८३ अशो हरथुस्त
१४४ वस्तुपाल-तेजपाल	१६४ वीर पालाल	१८४ अहल्याबाई
१४५ सामंजस	१६५ नाना इंदनवीस	१८५ डो. अन्सारी
१४६ कवि नर्मद	१६६ श्रीदिनेन्द्रलालराय	१८६ श्री रमेशचंद्रदत्त
१४७ वीर सावरकर	१६७ राजारामभोहनराय	१८७ विजयालक्ष्मीपंडित
१४८ जमशेदल ताता	१६८ श्री अमृतलालहस्त	१८८ श्री कृष्णमूर्ति
१४९ कवि कलापी	१६९ पं. विष्णुद्विगंबर	१८९ संतकवि पदियार
१५० प्रो. सी. वी. रामन	१७० श्री रामानंदचंद्रल	१९० चित्रकार रविवर्मा
१५१ शाहसोदागरनमाल	१७१ भगवानलालचंद्रल	१९१ श्री शरदपाणु
१५२ शिलोंग	१७२ श्री प्रकुलचंद्र राय	१९२ सोरडना
१५३ श्रीमती कस्तूरबा	१७३ भौ. अणुल कलाम आआद	१९३ मोतीलालअनन
१५४ दाल्दींग	१७४ श्रीराजगोपालाचारी	१९४ आणु
१५५ उताकामंड	१७५ पावागद	१९५ सनुंजय
१५६ जगन्नाथपुरी		१९६ गोमटेवर
१५७ काशी		१९७ अमदावाद
१५८ जयपुर		१९८ लभनौ
१५९ हैद्राबाद		१९९ वडोदरा
१६० कावेरीना जग		२०० गीरनां जंगलो

Serving JinShasan

031350

gyanmandir@kobatirth.org

प्रकाशक : शंभुलाल जगशीलार्थ : गूर्जर ग्रंथरत्न कार्यालय
गांधीरस्तो : अमदावाद.

मुद्रक : गोविंदलाल जगशीलार्थ : सा २ हा मुद्रणालय
जुमा भरिजद सांगे : अमदावाद.